

MÓZES ANDRAS
HAGYOMÁNYA 1903

STABIUS PAPNÖVENDE

Párisi levél.

Páris, 1895. mártius.

(A csodák bibliai fogalma, Ménégoztól. — A reformált egyházi tanácsok újraválasztása. Jean Reville előadásai a párisi theol. facultáson.)

Szerkesztő úr!

Múlt levelemben említettem, hogy Ménégoz a csodákról tartott értekezést a párisi theol. facultáson. A tudós tanár munkája nagy vitát idézett elő s az orthodoxok lapjaikban elégedetlenségüket fejezték ki iránta. Szerintem azonban ez az elégedetlenség félreértésen alapul; nem jól fogták fel Ménégoz gondolatát, a minthogy az értekezés csakugyan az utolsó részben, a következtetések kivonásában nem is volt elég világos. Targyát különben jól határozta meg. Az időrendi és történelmi kérdéseket tekinteten kívül hagyva, nem akart azokkal a körülményekkel foglalkozni, melyek közt a különböző csodák létrejöttek. Egyszerűen azt akarta vizsgálni: „Mi a csoda a biblia szerint és hogy fogták azt fel a biblia írói?” Neki legkisebb kétsége sincs az iránt, hogy a szentírók, úgy az ó-szövetségéi, mint az új-éi, egyformán tekintették a csodát, t. i., „mint a dolgok természeti rendjével ellenkező jelenséget“, ma azt mondjuk, „mint a természet törvényeivel ellenkező jelenséget.“ Értekező azonban nem akarta ez utóbbi kifejezést használni, mert a természet törvényeinek ismerete nagyrészt újabbkori dolog. Mindazonáltal a régieknek is volt ismeretük a dolgok természeti rendjéről, így, mondja értekező, mikor „a királyok könyve beszéli, hogy Achaz napóráján az árnyék a helyett, hogy rendes útját követte volna, megfordítva ment, a könyvnek szerzője a nélkül, hogy a mai tudományos ismereteket tudta volna, e tünényben mégis a természet törvényeivel ellenkező tényt kellett hogy lásson. S így van a dolog a Jézus és az apostolok idejebeli tudományos eszmékre nézve is.“ Ugyanez észrevételt lehet tenni a bibliában elbeszélt csodákra nézve is. „Bizonyosságot szereztem, mondja Ménégoz, hogy a csodának bibliai fogalma nem különbözik semmi-
ben a mostani, népies és hagyományos fogalomtól, mely a csodában

a természet törvényeinek megsértését, vagy ha inkább tetszik, e törvények felfüggesztését látja, vagy e törvényektől való eltérést. Előttém e kifejezések: megsértés, felfüggesztés, eltérés, ugyanazt a fogalmat jelentik. A csoda mindig úgy tekintetett, mint az Istennek természetfeletti beavatkozása a dolgok természetes rendjébe. Az ó- és új-szövetségi írónak e fogalma volt a Jézusé is.“

És mi, keresztények, hiszünk-e mind ez elbeszélések valóságában? „A mi engem illet, mondja Ménégosz, nem gondolom.“ Tényleg, a kik hisznek, hogyan igazolják hitüket? Például az orthodoxia régi iskolája, mely hivatást csinál abból, hogy a bibliai csodát higgye, győzelmet énekel, midőn az újkori tudomány megmutatja oly betegség gyógyításának lehetőségét, mely gyógyíthatatlannak látszott és a melyet a biblia úgy beszél el, mint csodás gyógyítást. Látjátok, mondják, hogy a csodák a természet törvényeivel nem ellenkező tények, hanem egyszerűen természeti tények, melyeknek törvényei nem voltak addig ismeretesek. „De, mondja értekező, a csodát egy természeti tényre vezetni vissza, mely ma ismeretlen törvények szerint jön létre, de a mely törvények holnap ismertek lesznek, annyi, mint a csoda-bibliai fogalmát lerontani és megingatni, azt képzelve, hogy erősítettik a csodában való hit.“

A csodák védelésének egy másik formája, hogy azt mondják, hogy a tudomány nem bír minden kérdést megoldani, oly ponthoz jut, melynél kénytelen teljes tudatlanságát megvallani. S éppen ez az a pont, hol Isten természetfeletti módon beavatkozik, ez a csoda birodalma. S így a csoda az egész természetet áthatja. „De, mondja értekező, hogy ha ez a csoda, akkor semmi sem csoda.“ Akkor ismét eltávozzunk a csoda bibliai ismeretétől, mely nagyon is különbséget tesz a között, a mi csodás és a mi nem csodás. Némely orthodox theologusok látva az ily védelem elégtelenségét, lemondanak a csoda tudományos megbizonyításáról és csupán arra szorítkoznak, hogy erősítik a bibliai csodákban való hitüket, kijelentve, hogy a kivételes, a természet törvényeivel ellenkező isteni beavatkozásokban hisznek: „Némelyek, igaz, válogatást tesznek a csodákban s talán tesznek mindnyájan, mert valószínű, hogy kevés van olyan, hogy *teljes meggyőződéssel* higgye, hogy Józsué megállította a napot.“

Bizonyos, hogy nagy erő van a hívő egyszerű és bátor bizonyoságtételében, de hogy ez a bizonyoságtétel hatályos legyen, nem elég föltétlen állítani; szükség még, hogy tények erősítsék meg a szavakat. Jézus az utolsó bucsunál azt mondotta tanítványainak, hogy ördögöket fognak űzni. „De ismertek-e olyan papokat, mondja az ér-

tekező, kik ördögöket űznek? Részemről nem ismerek. A mi protestáns egyházunkban nem hallok beszélni oly csodákról, melyek a bibliai csodákhoz hasonlóknak lennének. És nem feltűnő-e ez? Miután vallomást tettek a bibliai csodákban való hitükről, miután elméletileg kinyilvánították, hogy Isten folytatja a csodatételt, theologusaink úgy élnek, mintha a csodák korszaka tizennyolczszáz év óta bezáródott volna.“

Némelyek meg a szavakkal való játék által hiszik állásukat megvédehetőnek. S így a mikor az ördögüzésről van szó, a nagyra-vágyás, fősvénység, irigység, féltékenység, rendetlenség s más rossz szenvedélyek ördögeit értik. S így a bibliai csodákból teljesen allegoricus elbeszéléseket csinálnak. A vak ember szellemi vak s a belpoklos a vétek belpoklossa lesz. Az allegoria a híres alexandriai iskola óta, egyik legkönnyebb mód a csodáktól való szabadulásra. És mindezekből az következik, hogy nincs egyetlen egy protestans theologus se, a ki teljes meggyőződéssel ossza a Mózes, a próféták, Jézus, az apostolok, a középkori theologusok, sőt a reformatorok nézetét is a csodákról. A leghivőbb keresztény is Istentől nem kér mást imájában, csak a miről tudja, hogy a természet törvényeivel nem ellenkezik. Mi nem hiszünk többé a csodában, mint a természet törvényétől való eltérésben; ezt, ha őszinték akarunk lenni, el kell ismernünk. Ez volt az értekezés első része, mely nagyon világos, de a második már kevésbé, a mint fennebb is mondtam.

A mi ezekből következik, ez értekező szerint az, hogy a bibliai csodáknak nincs semmi értéke reánk nézve. Bizonyára nincs. Meg kell különböztetni az alapeszmét az időleges formától, melybe az eszme öltöztetett. Az alapeszme az ó- és ujszövetségi csodás elbeszélésekben, hogy Isten közvetlenül közbelép a dolgok rendjébe. Ez a meggyőződés ama kor konkrét formájában fejeződött ki, a csodában való hit formájában. A természet törvényeit nem ismerve minden rendkívüli tüneményben az istenség különös beavatkozását látták. „A mi minket vallási szempontból, mindenek előtt érdekel, nem maga a tény, hanem annak magyarázata.“ És e magyarázat minden szent íróra ugyanaz, az Isten közvetlen cselekvése. Ebben a hitben van a vallási igazság. „És az eszmék eme rendjében Jézus-Krisztusnak bizonyágtétele reánk nézve az igazságnak legfőbb kijelentése. Mert mit tanít nekünk a Jézus? Tanít imádkozni: „Mi Atyánk! ki a mennyben vagy“. KérjeteK és megadatik“. A csoda az ima meghallgatása. És ez a meghallgatás teljesül a természet törvényeinek megsértése nélkül. Mi nem kevésbé hiszünk a csodákban,

mint a szent írók, csak hogy másként magyarázzuk. Mi szabadon és örvendezve nyilvánítjuk, hogy hiszünk a csodában, azaz Isten szabad cselekvésében és az ima meghallgatásában. Ez elvnek köszönjük, hogy mi magunkat Jézus-Krisztussal teljes közösségben érezzük . . .“

Az értekezés erkölcsi emelkedettség és mély vallásosság sorai-
val végződött, mely a hallgatóságot is valóban fölemelte. Az érte-
kezőt melegen üdvözölték, kivéve az orthodox papokat.

Az orthodox lapok az értekezést nagyon keményen bírálták. Az egyik megvető hangon azt mondta: „Mint a modern theologia utolsó szava a modern rationalismus morzsáit szolgáltatotta nekünk“ és hozzá tette, hogy azok a theol. ifjak, kik hallgatták, annak a veszélynek néznek elébe, hogy az ő munkájok és imáik gyümölcseit megsemmisítve látják. Nekem úgy tetszik, hogy ez már egy kissé túlozás és akaratlan beismerése annak, hogy hitők nem valami mély és szilárd, hogyha egy óra elég arra, hogy megsemmítse. Ez nem komoly bírálat.

Egy másik orthodox lapban már tárgyilagosabb modorban tárgyalta az értekezést. A montauban-i theol. facultas egyik tanára azt vetette párisi kartársa szemére, hogy a csoda eszméjét lerombolja és mindenen felett, hogy munkáját oly alapra építette, mely nem létezik, a csoda bibliai ismeretének tudására. A csodának nincs bibliai ismerete, mond a montauban-i tanár. Azután a maga módja szerint védi a csoda eszméjét. De az ő okoskodása sem mindig tiszta, mert a *csoda* és *természetfeletti* szavakat összezavarja, egyiket a másik helyett gyakran használva a logika nagy kárára. Ménégöz azt felelte montauban-i kartársának, hogy nagyon csodálkozik, hogy azt kell hallania, hogy a csodának nincs bibliai ismerete. Egy dolognak az ismerete, mondja, az eszme, melyet arról alkotnak. A csodának bibliai ismerete, az eszme, melyet a szentírók a csodáról alkottak. A próféták, Jézus, az apostolok úgy beszéltek a csodákról, hogy ne lett volna arról semmi eszméjük! A nélkül csinálták volna a csodákat, hogy ne tudták volna, hogy mit csinálnak. Bizonyára nem. Azután megmutatja, hogy az ő kartársa a csoda *elméletét* összezavarja a csoda *fogalmával*. A bibliai írók tényleg sehol sem adnak tanító magyarázatot az ő csoda eszméjükről. Annak nem érezték szükségét, mert az egész világ, „zsidók és pogányok, kegyes emberek és vallástalanok a *jeleket*, a *csodákat* ugyanazon értelemben vették. E szavakat nem volt szükség magyarázni. A két tanár közt a vita hosszasan folyt a lapokban a nélkül, hogy egyértelemre jutottak

vagy egymást meggyőzték volna. Es ezt lehet is érteni. A csodák kérdését Ménégosz azután a „Theologiai Társulat“-ba vitte, hol két ülésben vitatkoztak felette. Mióta a társulat fennáll, sohasem voltak az ülései oly érdekesek, mint e kérdés vitatása alatt. Ezt orthodoxok és liberálisok egyaránt úgy tartják. A viták élénkek voltak annyi különböző véleménynyel, de egy pillanatra se nélkülözték a testvéri, szives modort. Mindenik tiszteletet mutatott a másik véleménye iránt. Megjegyezhetem, hogy a lecsendesülésnek bizonyos jelei vehetők észre köztünk. És mégis mily különbözőségek az eszmékben, kezdve azokon, a kik mindent csudát tagadnak, azokig, a kik úgy tartják hogy a keresztény még hihet azokban napjainkban is. Azt mondtam, hogy elég hosszasan vitatkoztak. De vajjon a kérdés megvilágosított-e? Ezt már nem mondhatnám. Azután is szemére vetették Ménégosznak, hogy az Isten hatalmát korlátozta, hogy a bibliai csodát szük értelemben határozta meg, hogy magát teljesen a rationalismus subjectivásába vetette.

Ménégosz azután részletes teleletet irt, mit montauban-i kartársával szemben nem tett volt. De a kérdésnek újra színre hozatala sem hozta, a mint nekem tetszik, a kérdést tisztába. S ennek talán nem más az oka, mint az, hogy a csoda szót ellenkező értelemben használták. Némelyekre nézve a csoda természeti, anyagi, látható tény, másokra nézve pedig tisztán erkölcsi, a lelkiismeret ténye. Hogyan lehessen akkor egymást megérteni, ha ugyanazt a szót két egymástól teljesen különböző tények sorára alkalmazzák? Az eredmény mindig csak összezavarodás.

Valaki csakugyan azt a megjegyzést tette: „Csakugyan a csoda kérdése-e az alapján, a melyet vitattak? Avagy nem inkább a szövegek és szent írók tekintélyének kérdése-e? Nem hisznek a lourdes-i csodákban, de hisznek a bibliaiakban, mert azok a bibliában vannak elbeszélve. A kérdés tehát, mely e vita alapján van, a biblia és írói tekintélyének kérdése és annyira, hogy azt tisztázni, a csoda kérdésének határozott megoldására jutni nem lehet, sem egy, sem más tekintetben, sem mellette, sem ellene.“ E felfogásban szerintem sok igaz van.

Még egy pár megjegyzést; az értekezés vallási emelkedettséggel teljes záradéka az erkölcsi csodát úgy fogja fel, hogy azt az ima meghallgatásába helyezi. Mint erkölcsi tény, ez nagyon szép, de a csoda bibliai ismerete feletti vitában csak zavarólag hathatott az eszmék két rendje között. A tudós tanár észrevétlenül is egyformásította a két nemü ismereteket és éppen ez volt, a mi zavarólag ha-

tott, mely összezavarás a theol. társulat vitáján is mindvégig meglátszott. Semmit se tesz. Értekezése mozgásba hozta a lelkeket és építőleg hatott.

— A reformált egyház tanácsainak három évenként szokásos megújítása végbement. Mint rendszeren, úgy most se sok változás történt a helyzetben. Az orthodoxok és liberalisok megtartották állásukat. Sem az egyik, sem a másik nem vesztett, sem nem nyert. Egy-egy helyt ugyan történtek változások, de ez a consistoriumok összealkotásán nem változtatott. A mit különösen meg kell jegyeznünk, hogy az ez évi választások alkalmával nem volt harc az orthodoxok és liberalisok közt, kivéve a bergerac-it, hol az orthodoxok tért akartak foglalni, de teljesen leverettek. Egyebütt csendesesen folyt a választás. Mégsem. Két egyházban a mérsékelt orthodoxok és a szélső orthodoxok küzdelmet vívtak egymással, Bordeaux-ban és La Rochelleben. Az orthodox párt meg van oszolva. Egyrészüik belátta a harcok terméketlen voltát és kibékülésre hajlik. Ha a mérsékelték ez irányban megmaradnak, a szélsőknek csak a szakadás marad hátra. Megválnak, hova fejlődnek a dolgok.

A nimes-i és lyoni nagy egyházakban orthodoxok és liberalisok egyértelműleg tették meg a jelölést és a választás is úgy történt. Ugyanezt mondhatom a párisi Oratoire egyházzól is, hol most teljes a béke. E választások általán azt mutatják, hogy az orthodoxok és liberalisok közt javult a viszony.

— Az orthodoxok elégedetlensége, melylyel Jean Reville-nek a párisi theol. facultáson a patristica tanárává való kinevezését fogadták, kezd lecsendesedni. Különben is az orthodoxok nem mind vettek ebben részt, csakis a militans orthodox sereg mutatott elégedetlenséget. Ennek bizonyítéka az a czikk, melyet egy komoly orthodox tudós irt, melyben Jean Reville kinevezésével, czímeivel foglalkozik s melyben az új tanár személye iránt elismerését fejezi ki. E jeles czikk, melyre egészen nem terjeszkedhetem ki, így végződik: „Miután Jean Reville értékéről és egyetemi helyzetéről szóltam, világos, hogy fényes pályát csinálhatott volna magának az egyetemen, az egyházon kívül. De mind a mellett, hogy az egyetemen már tanított, lelkész akart lenni és az is lett. Így tehát követte családjá régi hagyományát és hogy az egyetemi állásnál elébb becsülte az egyházban való lelkészi és tanári állást, ezzel az ő vallásos érzelmeinek és az egyház iránti ragaszkodásának oly jelét adta, mely mindnyájunkban csak bizalmat kelthet. S úgy hiszem, nem lenne igazságos benne az egyház kisebb pártjának képviselőjét nézni, hanem kötelességünk őt

teljes rokonszenvvel támogatni, mint olyan társat, ki az egyháznak javát akarja, annak tehetségeit ajánlva fel s kitől sokat lehet remélni a francia protestantismus ügyének javára. Nem szabad szem elől tévesztenünk azt a növekvő fontosságot, melyet korunkban a történelmi kérdésekre helyeznek; ezek a kérdések a katolikus egyház védőinél folytonos törekvések tárgyai. Nekünk az ő munkáik ellenében értékes munkákat kell állítanunk. Jean Reville könyve, melyet e czim alatt irt: „La Religion sous les Sévères“, feljogosít arra, hogy tőle e szolgálatot várjuk. Ezért, hogy én kérem, hogy Isten áldása szálljon kartársunk munkájára és tanításaira, hogy azok növeljék a reformált egyház jóllétét és dicsőségét.“ Bizonyos vagyok benne, hogy Bourgeois lelkész e felfogását a komoly és részre nem hajló orthodoxok jó nagy része osztja. Különben még egy más dolgot is megemlíthetek Jean Reville-re nézve.

Előadását februárban kezdette meg. Ez előadására sokan jelentek meg: tanulók, tanárok, lelkészek és világiak. Az első lecke bevezetés volt tárgyához, felmutatva, hogy miként fogja fel munkáját, elődéről is dicsérő beszédben megemlékezve s egyszersmind röviden felelve azokra a támadásokra, melyeket a lapokban ellene kineveztetésekor intéztek. Egy orthodox tanár, ki ez előadáson jelen volt, egy genfi lapban (Signal de Genève) ezeket írta: „Bár a patristica egyenesen kevésbé érinti az evangélium központi kérdéseit, mint a dogmatikát s az ó- és újszövetség magyarázatánát, mindazonáltal Reville minden alkalmat felhasznál, hogy az evangélium és a lelkészi hivatás szeretetét ápolja hallgatói szívében. És vonatkozva bizonyos lapokban kifejezett azon félelemre, hogy az ő rationalismusa vagy liberalismusa a hitet zavarná és a lelkészi hivatásra kártékonyan hatna, visszautasított minden ily feltevést; ő, ugymond, a vallásos hitből hivatást csinál, hivatkozik arra, hogy lelkész volt, hogy vallásos szellemben fog tanítani, hiszen lelkészi családból is született és hogy ha tanszékét elfogadta, nem azért tette ezt, hogy tanítványai hivatása ellen működjék, ellenkezőleg, hogy vallásos hitüket erősítse és az egyháznak hű szolgálivá tegye. Ő csak theologiai tudományt tanít, mindig szem előtt tartva, hogy mit vár az egyház a facultástól; társaival azon munkál, hogy táplálja tanítványai szívében a hitet, a kegyességet, az evangélium és az egyház szeretetét, s reméli, hogy soha se fogja az a szemrehányás érni, hogy ő vagy egy tanulót eltérített a lelkészi pályáról, melyre az ifjak a facultason készülnek. Az előadást mindentelől melegen fogadták. Teljes elismeréssel vagyunk az ifju tanár iránt és neki hosszas s áldásos pályát kívánunk Isten segédelmével.“

Az elismerésnek e kifejezése Reville iránt jobb véleményre térítheti azokat is, a kiket talán ama szélső orthodoxok bírálata befolyásolt volna, kik érdekükben állónak tartották, hogy az új tanár befolyása ellen harcoljanak.

— A montauban-i theol. facultáson ujabbán az apologetica tanszéke jött üresedésbe. S üresedésben van a systematicai theol. tanszék is. Az egyházi tanácsok épp most hivattak fel, hogy az utóbbira jelöltet ajánljanak. A liberalis Consistoriumok valószínű, hogy itt nem csinálnak ellenzéket az orthodoxoktól választott jelöltnek.

CHARRUAUD D.

Gyöngymondatok.

(Ujkori íróktól.)

Ellenzék.

Annaira szükséges a tárgyakat mindkét oldalról tájékozottan felfogni, hogy, ha a fontosabb igazaknak ellenzői nem volnának, képzelní s teremteni kellene helyettük oly ellenérveket, melyenek csak a gonosztevő legügyesebb védnökének agyában fogamzhatnak. *Mill Stuárt János.*

Czáföld a véleményyt, ne emberét szennyezd. *Czuczor.*

Elnyomattatás.

Ha az elnyomatott sehol sem talál igazságra, ha terhe elhordozhatlan; felnyul az égbe s onnan hozza le örökös jogait, melyek ott fenn függöttek elidegeníthetlenül és elronthatlanul, mint maguk a csillagok. A természet régi ósállapotja visszatér, hol az ember az emberrel szembe áll; végeszközül — ha semmi más nem akar használni — neki a fegyver adatott. *Schiller.*

Az elnyomattatás vagy nyomor szükségéivel szemben igen gyakran csak szuronyok szegeztetnek. De a szuronyok mindig csak a rettegés békéjét és az önkényi csendet állítják helyre. *Mirabeau.*

Elnyomott szabad nemzet találhat magának szabadítót, de elnyomott szolgál-nemzetnek csak más elnyomója akadhat. *Montesquieu.*

Szomoru és kegyetlen indok, az embereket az ók romlásuk által engedékenységre bírni. És ez hova czéloz? mit akarunk tenni az iga alatt elkényszerült néppel? tán tanulékonyvá és erőssé tenni? Tehetnök ilyenné akkor is, ha azok az okozó alárendelt zsarnok kezelők azt el nem nyomnák, kik a fejedelem mérsékelt és elbirható igazgatási rendeleteit leggyakrabban elhordozhatlan ígával tetézik. *Marmontel.*

Elődök.

Kezdő elődeit a földön egy család sem ismeri, s így a maga kezdő eredetét egy nép sem tudhatja. *Voltaire.*

A jelenkor fogultan tekint a hajdankorra, s annak előnyére